

Lars Westerlund

Sotasurmatiedosto on kätevä lähdepankki ja oiva hakuväline

Dosentti Lars Westerlund vastaa emeritusprofessori Viljo Rasilan sotasurmatiedostoa arvioivaan puheenvuoroon (HAik 4/2012).

Suomen sotasurmat 1914–22 -projekti toimi 1998–2003 tehtävänänsä selvittää sotaoloista johtuvat kuolintapaukset. Asemaltaan projekti oli valtioneuvoston kanslian alainen tilapäinen toimielin. Kansallisarkisto julkaisi 2002 projektin vielä toimiessa sotasurmatiedoston verkossa. Projektin päätyttyä myös varsinainen tietokanta siirrettiin valtioneuvoston kansliasta Kansallisarkistoon, samoin projektin kokoama laaja arkisto. Se on kansalaisten käytettävissä ilman käyttörajoituksia. Ainoa poikkeus tästä on projektin kokoama teloittajia koskeva aineisto, jonka käyttö on luvanvaraista.

Sähköinen sotasurmatiedosto luotiin tutkimuksen tietoteknilliseksi apuvälineeksi. Se ei ole luonteeltaan tutkimus, joksi Rasila näyttää käsittäneen sen, vaan eri lähteistä muodostettu lähdekokoelma, jonka yksittäiset tiedot on sijoitettu tilastointiraporttien laatimisen mahdollistaviin tietokenttiin.

Sotasurmatiedostoon syötettiin seurakuntien tiedot vuosina 1914–1922 kuolleista ja haudatuista (28 699 tapausta), Papiston tilasto vuodelta 1919 (26 134 tapausta), Suomen Sosialidemokraattisen puolueen (SDP) tilasto etupäässä vuosilta 1914–1922, sotavankilaitoksen tiedot vuodelta 1918 (13 049 tapausta), seurakuntien rippikirjoista kerätyt tiedot (11 730 tapausta), vankienhoitohallituksen rekisterit (7 326 tapausta) ja H. J. Boströmin vuonna 1927 ilmestynyt *Sankarien muisto* -matrikkeliteos (4 935 tapausta) sekä Helsingin kaupungin tilastotoimiston kuolinkortistoon merkityt tiedot sotaoloissa surmansa saaneista vuosilta 1914–1922 (2 222 tapausta).

Sotasurmaprojektin useista osahankkeista nimitiedoston laatiminen oli ylivoimaisesti työläin. Tallennuksen käynnistyessä osoittautui, että tutkimusapulainen kykeni tallentamaan vuodessa yhdestä lähteestä keskimäärin 6 000 tapausta. Kun eri lähteistä löydettyjen henkilöiden kokonaislukumääräksi kertyi 123 497 tapausta, pelkästään tallennushankkeeseen meni noin 20,6 henkilötyövuotta. Sotasurmaprojektin henkilötyövuosi kiintiö määriteltiin eduskunnan määrärahasittelyssä 40 henkilötyövuodeksi. Kun myös tietojärjestelmän rakentaminen ja ylläpito kestivät useita kuukausia, sotasurmatiedostoon käytettiin kokonaisuutena selvästi pääosa projektin käytettävissä olevista varoista. Koska projekti myös kokosi aineistoja seurakunnista ja Venäjän arkistoista, vastasi tuhansiin kansalaisten tiedusteluihin ja laati tutkimuksia,

tallennushankkeeseen ei olisi ollut mahdollista panostaa enempää.

Lähdeaineistot

Historiantutkimuksessa muun muassa ilmaiset Papiston tilasto ja terroritoritilasto ovat vakiintuneet. Ne eivät kuitenkaan ole aivan asianmukaisia, sillä kumpikin koostuu kaavakkeisiin kirjatuihin henkilötiedoista, joita voidaan käyttää vaikkapa surmatiedostojen laatimiseen. Näin on takavuosina myös useasti menetelty. Sotasurmaprojektin tallennushankkeessa henkilökaavakkeet olivat käyttökelpoisia, sillä rakenteellisesti järjestetyt ja suppeat tiedot voitiin useimmiten vaivatta viedä sähköiseen nimitiedostoon. Tiedot tallennettiin siinä muodossa kuin ne lähteissä esiintyvät, eikä tallennuksessa mitenkään muutettu alkuperäistietoja. Jokaisen yksittäisen tiedon yhteyteen merkittiin sen lähde, jotta tutkijat voivat tapauskohtaisesti arvioida alkuperäistietojen luotettavuutta. Sotasurmatiedosto ei vapauta tutkijaa oman harkinnan käytöstä vaan helpottaa hänen toimintaansa.

Seurakuntien kuolleiden ja haudattujen luetteloidenkin tiedot sopivat tallennukseen, sillä ne ovat suppeita ja kaavamaisia. Ne on laadittu vuosittain sitä mukaa kuin haudattavia on vuoden aikana ilmennyt. Papiston tilasto syntyi näiden ja rippikirjojen tietojen perusteella 1919. Silti luetteloiden ja Papiston tilaston välillä on eroja, sillä luettelot antavat tietoja vuoden 1918 sodassa surmansa saaneiden lisäksi myös 1914–1917 ja 1919–1922 sotaoloissa surmansa saaneista. Lisäksi Papiston tilaston laatineet kirkkoherrat toteuttivat ylempien viranomaisten määräämää tehtävää vaihtelevalla uutteruudella.

Tallennettaessa seurakuntien luetteloiden henkilötietoja oli erotettava sotasurmatapaukset sotaoloihin liittymättömistä tapauksista. Tallentajien ohjeena oli viedä tiedostoon ainoastaan sotaoloihin oleellisesti liittyvät kuolintapaukset. Tämä ei kuitenkaan aiheuttanut suuria vaikeuksia, sillä kirkkoherrat merkitsivät järjestelmällisesti tietonsa kaatuneista, haavoihinsa

kuolleista ja sotaan liittyneistä tapaturmista. Epäselvien ja tulkinnanvaraisten tapausten lukumäärä oli pikemmin kymmenissä kuin sadoissa, eikä projektin pyrkimyksenä ollut kasvattaa sotaoloissa surmansa saaneiden lukumäärää mahdollisimman suureksi, vaan luoda asianmukainen ja tarkistettaviin lähdetietoihin perustava nimitiedosto.

Projektin viimeisinä viikkoina vietiin nimitiedostoon seurakuntien rippikirjojen kuolintiedoista ne, mitkä ehdittiin, eli 11 730 tapausta. Näin ollen vähintään 25 000 tapausta jäi tallentamatta. Rippikirjojenkin henkilötiedot soveltuvat hyvin tallentamiseen, sillä ne ovat suppeita. Ne on kuitenkin seulottava suuresta kokonaisuudesta. Rippikirjat on usein laadittu vuosikymmenittäin, ja kirkkoherrat ovat toisinaan täydentäneet niitä vasta vuosikymmeniä sen jälkeen, kun varmaksi katsottu tieto vuoden 1918 sodan aiheuttamasta kuolintapauksesta on kulkenut seurakunnan tietoon. Rippikirjan henkilötiedot ovat silti usein luotettavia, ja tallennuksen edetessä niistä löydettiin tasaisesti noin kaksi prosenttia uusia tapauksia. Tallennus tosin kohdistettiin seurakuntiin, joissa Papiston tilaston ja sosiaalidemokraattien tilaston ero oli suurimmillaan.

Rippikirjojen mahdollinen jatkotallennushanke saattaisi arvioni mukaan paljastaa vähintään muutama sataa uutta kuolintapausta. Lisäksi punaleskien avustuskomitean henkilökaavakkeista ja selvitysten henkilötiedoista saattaisi löytyä noin 400 uutta surmatapausta. Olisi myös antoisaa tallentaa vankileireillä menehtyneiden valtiorikosoikeuksien aktien henkilötiedot, sillä niissä on mainintoja ammasteista, toiminnasta työväenjärjestöissä, asemasta punakaartissa ja osallistumisesta sodanaikaisiin tehtäviin. Akteja kuulustelupöytäkirjoineen on suuri määrä. Sotasurmaprojekti käytti niistä 867 kappaletta haikiessaan varmistusta tai täydennystä erityisen hankaliin tapauksiin. SDP:n tilaston laajasta liitteaineistosta löytyisi myös lisätietoja, sillä sotasurmaprojektin tallentamisen yhteydessä sen hyödyntäminen olisi ollut liian työlästä.

Väitöskirjassaan vuonna 1968 Rasila oli sitä mieltä, että mahdollisimman täydellinen selvitys vuoden 1918 henkilömenetyksistä saataisiin kortistoimalla kaikkien kolmen perusmateriaalin eli Papiston tilaston, terroritilaston ja *Sankarien muisto* -matrikkeliteoksen tiedot (s. 30). Juuri tämän ajatuksen Sotasurmaprojekti toteutti, joten tässä suhteessa Rasilalla voisi olla aihetta tyytyväisyyteen. Kolmessa perusmateriaalissa on luetteloitu yhteensä 51 374 henkilöä. Vuoden 1918 sodan henkilötappioiden osalta sotasurmatiedostoon on kuitenkin tallennettu vähintään kaksinkertainen määrä tietoja eli tietopohja ylittää suuresti Rasilan runsaat neljä vuosikymmentä sitten riittäväksi arvioiman määrän. Silti Rasila on tyytymätön – osittain siksi, ettei sotasurmatiedostoa olekaan optimoitu palvelemaan hänen erityisiä tiedontarpeitaan.

Rasila kyseenalaistaa muun muassa eräitä sotasurmatiedostoon tallennettuja ryhmiä ja tiedoston luokituksia. Lisäksi häntä näyttää rasittavan se, että ulkomaalaiset sotauhrit on pyritty ottamaan huomioon asianmukaisella tavalla. Arvostelun pohjana ovat kuitenkin osittain Rasilan puutteelliset tiedot, erheelliset oletukset ja tietynlainen asenteellisuus.

Tutkittaessa vuoden 1918 sodan henkilötappioita ja uhreja jokainen vääjäämättä törmää asiakirjojen lähteiden tulkintaongelmiin. Sotasurmatiedosto ei voi poistaa niitä. Tiedostoon on tallennettu alkuperäistiedot täsmälleen siinä muodossa kuin ne löytyvät lähteistä. Alkuperäistiedot on tosin sisällytetty projektin omaan tietorakenteeseen eli tietokenttien muodostamaan kokonaisuuteen. Kaikki tietokentät on kuitenkin ilmaistu asiallisilla ja puolueettomilla otsikoilla, kuten nimi, syntymäaika, kirjoillaolokunta, sotilasasema, puoluekanta ja kuolintapa.

Sotasurmatiedostossa on toki tuhansia josain mielessä epäselviä, epämääräisiä ja tulkinanvaraisia tapauksia, joista tietokannan käyttäjät sotasurmatiedoston ansiosta saavat tiedon. Jokainen käyttäjä voi ottaa kantaa näiden tapausten luotettavuuteen. Oleellista on, että jokai-

nen nimitiedostoon viety alkuperäistieto perustuu eriteltyyn lähteeseen. Jos tutkija siten epäilee nimitiedoston tietoja tai toivoo mahdollisia lisätietoja, hänellä on aina lähdeviittauksen opastamana mahdollisuus tutustua Papiston tilastoaineistoon Kansallisarkistossa, terroritilaston kaa-vakkeisiin Työväen Arkistossa tai ”Sankarien muisto” -matrikkeliteoksen pienoiselämäkertoihin. Sotasurmaprojektin käyttämät aineistot, kuten kuolleiden ja haudattujen luettelot, rippikirjaotteet ja kansalaiskirjeet ovat projektin arkistossa Kansallisarkistossa. Alkuperäisaineistossa olevien tietojen luonnetta olen käsitellyt kirjoituksessani ”Nimitiedoston lähdeaineisto, rakenne ja ongelmatapaukset”.¹

Sotasurmatiedoston verkkoversio

Rasila ei näytä tietävän, että sotasurmatiedoston verkkoversio on pelkistetty muunnelma varsinaisesta tietokannasta. Se laadittiin kansanomaiseksi, jotta käyttäjät voisivat mahdollisimman mutkattomasti hakea tietoja. Vaivatonta käyttöä ajatellen verkkoon ei pantu kaikkia hakutoimintoja, jotka varsinainen tietokanta mahdollistaa.

Sen jälkeen kun varsinainen tietokanta siirrettiin Kansallisarkistoon, sen käyttö ei tosin ole enää läheskään niin nopeaa ja sujuvaa kuin sotasurmaprojektin toiminta-aikana. Se on kuitenkin käytettävissä, joskaan Kansallisarkistossa ei ole sen käyttöön erikoistuneita työntekijöitä. Rasilan kaipaamat torppareiden, mäkitupalai- sten, renkien, muonamiesten, maatyöläisten ja muiden palkollisten tai itsellisten ammatti- ja asematiedot on kuitenkin tallennettu siinä muodossa kuin ne lähdeaineistossa ovat. Myös sukupuolen perusteella voidaan tehdä tilastohakuja. Tällainen onnistunee milloin vain siten, että Rasila ottaa yhteyden Kansallisarkistoon ja sopii tarvitsemastaan erityistuesta.

1. Westerlund, Lars, 'Nimitiedoston lähdeaineisto, rakenne ja ongelmatapaukset' teoksessa *Sotaoiloissa vuosina 1914–22 surmansa saaneet*, Tilastoraportti 2004, 27–38.

Pienempiä seikkoja koskevat huomautukset

Rasila väittää, ettei sotaturmatiedostossa ole mainittu eri lähteissä käytettyjä ammatti- ja asemanimikkeitä. Juuri näin on kuitenkin menetelty, kuitenkin niin, että nimikkeet on mainittu hankkeen arvioimassa todennäköisyysjärjestyksessä. Rasilan mukaan kesällä 1919 myllynsä rat-taisiin suistunut mylläri ja syksyllä 1922 Turun puolessa murhattu nuorimies eivät kuulu sota-oloissa surmansa saaneisiin. Nämä tiedot perustunevat ajankohdan perusteella joko kyseisen seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luetteloiden tai rippikirjan tietoihin eli kirkkoherran merkintöihin. Rasila voinee näin ollen koska tahansa melko pienellä vaivalla tutustua alkupe-räistietoihin, jotka todennäköisesti ovat hieman laajemmat kuin nimitiedostoon viedyt henkilö-tiedot.

Rasilasta Haaparannassa 1915–1917 hauda-tut Itävalta-Unkarin haavoittuneet ja sairastu-neet sotavangit eivät kuulu sotaturmatiedos-toon. Nämä sotavangit ovat kuitenkin arvioni mukaan menehtyneet Suomessa Pietarista läh-teneiden junakuljetusten aikana. Syynä Haapa-rannassa hautaukseen oli se, että Venäjän soti-lasviranomaiset halusivat toimittaa perille sovi-tut kuljetuserät. Koska sotavankien vaihto ta-pahtui Ruotsin puolella, oli tärkeää, että ruumiit-kin toimitettiin vaihtopaikalle. Koska Saksan vi-ranomaiset eivät halunneet kuljettaa vainajia kotiseuduilleen, kuolleet haudattiin Haaparannassa. Rasilan oletaman mukaan henkilöt on viety nimitiedostoon, koska nimet on ollut hel-po löytää. Näin ei kuitenkaan ole, vaan ne löytyi-vät, koska sotaturmaprojekti pyrki hakemaan järjestelmällisesti venäläissurmia koskevia asia-kirjoja.

Rasilan mukaan on selvä virhe, että Helsin-kiin tuotuja venäläisiä rivisotilaita on listattu Helsingin kirjoilla kuolleiksi. Selitys tähän on se, että Helsingin II varuskuntasairaala ja Hyrylän varuskunnan sairaala potilaineen muodostivat omat varuskuntaseurakuntansa, joissa sotilaat

olivat kirjoilla.² Rasilan väittämän mukaan tie-dostossa kyseisistä sotilaita on tullut suomalai-sia. Tässä Rasila kuitenkin erehtyy, sillä kirjoilla-olomerkintä ei tarkoita Suomen kansalaisuutta eikä sotilaita ole projektin tilastoraportoinnissa myöskään katsottu suomalaisiksi.

Rasilasta on omituista, että nimitiedostossa on ainoastaan 18 vuoden 1918 sodassa kaatu-nutta venäläistä eikä Tampereella yhtään. Suo-men tai Venäjän arkistoista kuitenkin ole laa-joista etsiskelyistä huolimatta löytynyt tämän enempiä henkilötietoja kaatuneista Venäjän kansalaisista. Näitä on silti saattanut olla joita-kin satoja. Tätä suurempi määrä venäläisiä soti-lashenkilöitä kuitenkin teloitettiin muita mutkit-ta. Etenkin jääkäripäällystö näyttäisi ampuneen tai ammuttaneen paikalla vähintään useita sato-ja suojattomia tai puolustuskyvyttömiä venäläi-siä sotilaita. Uhrien henkilöllisyys selvitetiin pintapuolisesti ennen ampumista tai surmante-kijät tuhosivat asiakirja-aineiston peittääkseen häpeälliset tekonsa.

Rasila ihmettelee, miksi 27 marraskuussa 1917 kuollutta saksalaista on merkitty sotatur-matiedostoon. Selitys on, että Suomen vesillä Suomenlahden itäosassa liikkinut saksalainen sukellusvene U-57 haaksirikkoutui, jolloin sen miehistö kokonaisuudessaan menehtyi.³ Suoma-laiset jääkäriupseerit pystyttivät 1934 kunnia-paaden Hamnskärille muistuttamaan tapahtu-masta.⁴

Rasila valittaa, että tiedot turkkilaisen Joseph Poltyksen ja kiinalaisen Han Shangyunin koti-maista puuttuvat. Tietty etninen tausta ei kui-tenkaan välttämättä kerro surmansa saaneen

2. Loima, Jyrki, 'Helsinki ja Hyrylä – venäläisten sairaala-seurakuntien sotaturmia 1914–18' teoksessa *Venäläissurmat Suomessa 1914–22, Osa 1*, 2004, 115–125.

3. Söderlund, Åke ja Westerlund, Lars, 'Kuolema merellä. Sodankäyntiin liittyvät haaksirikot ja henkilötappiot Itämeren pohjoisosassa 1914–22' teoksessa *Venäläissurmat Suomessa 1914–22, Osa 1*, 2004, 37–58.

4. Wihtol, Erik, 'UC-57. Hamnskärin muistomerkki' *Ran-nikon puolustajat* 3/1986, 4–11.

henkilön kansalaisuutta, ja jos käytetyissä asiakirjoissa olisi ollut merkintä miesten kotimaasta, se olisi viety nimitietojärjestelmään. Venäläisten sotilasviranomaisten Suomeen tuomat ”kiinalaiset” lienevät ainakin osaksi olleen hunghuuseja, ”punapartoja”, eli junarosvoja, ryöstöillä eläviä irtolaisia ja muita rikollisia, joita Mantsurian vankiloissa oli suuret määrät.⁵

Rasila epäilee, että nimitiedoston 2 354 kadonneeksi merkityistä moni itse asiassa meni rajan yli itään tai länteen. Punaisia pakeni epäilemättä joukoittain joko Venäjälle tai Ruotsiin. Sotasurmaprojekti vertaili kadonneiden tietoja etsivän keskuspoliisiin 1920 laatimaan tiedoston poliittisista syistä ulkomailla olevista, jossa on noin 2 500 henkilöä. Kadonneita löytyi tällä tavalla ainoastaan pienehkö määrä. Ruotsin viranomaiset puolestaan kokosivat henkilötiedot 775 punapakolaisesta.⁶ Niitäkin katsottiin, mutta tulos oli sama kuin vertailu etsivän keskuspoliisiin aineistoon. Onkin syytä olettaa, että suuri osa kadonneista kuoli Suomen rajojen sisäpuolella. Mainitut asiakirjat eivät tue Rasilan oletusta laajasta Suomen rajojen ulkopuolelle päässeiden selviytyjien ryhmästä.

Rasila väittää, että suurella rahalla tehty projekti on tutkimusta ajatellen suunniteltu huonosti. Perusteena on, ettei sotasurmatiedoston verkkoversio täydellisesti palvele hänen erikoistarpeitaan. Nimitiedosto suunniteltiin palvelemaan sotasurmatutkimuksen päätehtävää, ja siitä olikin projektin tutkimustoiminnassa hyvin suurta apua. Laajahkot tallennusmanuaalit linjauksineen, ohjeineen ja huomautuksineen ovat sotasurmaprojektin arkistossa, ja Kansallisarkiston asiakkailla on rajaton mahdollisuus perehtyä niihin.

Rasila katsoo myös, että sotasurmatiedosto on jätetty ikään kuin kesken. Rasilan vuonna 1968 ensisijalle asettamissa lähteissä (Papiston tilasto, SDP:n tilasto ja *Sankarien muisto* -teos) on useiden satojen kahdentumien yhdistämisen jälkeen mainittu yhteensä 80 073 sotasurmapausta. Päätökset jatkotallennuksesta tehtiin,

kun oli saatu kokemukset näiden perusaineistojen tallentamisesta. Utelias, utterta ja sitoutunut sotasurmaprojektin työntekijätiimi tallensi kuitenkin vielä 43 424 eri lähteiden tapausta. Itse asiassa tallennus onnistui huomattavasti laajemmin kuin mitä alkuvaiheessa voitiin kuvitella. Tallennushanketta olisi voitu jatkaa, jos varoja olisi ollut käytettävissä. Arkistoissa on yllin kyllin erilaisia tietokantoja, ja yhdeksän vuotta sitten päättyneitä tallennushanketta olisi voitu jatkaa tähän päivän saakka. Kun tallennukseen ilman välitoimenpiteitä soveltuviin asiakirjojen tiedot olisi viety järjestelmään, olisi jäljellä vielä julkaisemattomia muistelmia ja kymmeniä tuhansia kirjoja ja kirjoituksia. Yhteistä viime mainituille on kuitenkin se, että tiedot sotasurmista on seulottava suuresta kokonaisuudesta eli käytännössä tällaiset tiedot on siirrettävä kaavakeisiin, joiden pohjalta tehokas tallennus vasta sujuu. Tällainen tallennushanke olisi kuitenkin edellyttänyt huomattavia lisävaroja.

Rasila väittää, ettei sotasurmaprojekti olisi tuntenut mestaus-termin alkuperää. Näin ei kuitenkaan ollut, sillä jo projektin alkuvaiheessa hankittiin kopio kyseisten rangaistusten täytäntöönpanoasetuksesta (39/1889), jonka 5.1 §:ssä mestauksesta säädetään, joskin kuolleena lain kirjaimena. Mestaus-termi kuitenkin esiintyy sotasurmatiedostossa, koska vuonna 1919 käytetty tietojenkeruukaavake käytti nimenomaan tätä ilmaisua eikä sotasurmaprojekti lähtenyt muuttamaan alkuperäismerkintöjä.

Sotasurmaprojekti vastaavien tutkimushankkeiden valossa

Rasila päivittelee projektin suuria kustannuksia. Todellisuudessa sotasurmaprojekti oli vastaaviin tutkimushankkeisiin verrattuna huokeammasta

5. Halén, Harry, 'Kiinalaiset linnoitustyyöläiset vuosina 1916–17' teoksessa *Venäläissurmat Suomessa 1914–22, Osa 1*, 2004, 107–111.

6. Näsman, Jan-Olov, 'De röda Finlands-flyktingarna i Sverige 1918–21' teoksessa *Norden och krigen i Finland och Baltikum 1918–19*, 2004, 83–125.

päästä, sillä se toteutettiin useimmista muista hankkeista poiketen määräajassa. Taulukko antaa karkean ja pelkistetyn kuvan muutamista hankkeista:

Taulukko.

Eräiden valtiollisten ja poliittisten tutkimushankkeiden kestot ja niiden julkaisemien niteiden lukumäärät

Hanke	Niteitä (kpl)	Toimintav. (jakso)	Kesto (vuosia)
Suomen vapaussota vuonna 1918 (virallinen versio)	6	1918–28	7
Suomen vapaussota 1918 (osallistujat)	7	1919–27	8
Suomen sota 1941–1945	11	1944–75	31
Suomen kansanedustuslaitoksen historia	12	1951–82	31
Suomen lehdistön historia	10	1974–92	18
Valtioneuvoston historia	4	1959–77	18
Suomen kaupunkilaitoksen historia	4	1975–84	9
Lenin Suomessa	3	1977–90	13
Hallintohistoria-komitea (hanketta jatkettiin)	24	1986–90	10
Punaisen Suomen historia	6	1968–86	18
Suomi – itsenäistymisen vuodet 1917–20	3	1987–93	6
J.V. Snellmanin toimituskunta + elämäkertahanke (hanke keskeytettiin laman vuoksi 1990)	26	1972–2006	n. 30

Nämä 12 hanketta toimivat keskimäärin 14,1 vuotta ja julkaisivat keskimäärin 9,6 nidetä, kun sotasurmaprojekti toimi 5,5 vuotta ja siinä työskentelevät tutkijat julkaisivat yhteensä 13 nidetä. Lisäksi projekti valmisteli sotasurmatiedoston ja julkaisi sen verkkoversion. Vertailussa so-

tasurmaprojekti pärjää siten hyvin. Se lienee myös kustannustehokkaimpia hankkeita, vaikka markkamääräistä vertailua ei ole tehty. Kattavaa sotasurmatapausten henkilökartoitusta ei ole mahdollista toteuttaa ilman asianmukaisesti mitoitettuja varoja. Projektille myönnettyä määrärahaa käytettiin täsmälleen sen eri osahankkeiden toteuttamiseksi, eikä varainkäytön valvoilta missään vaiheessa tullut huomautuksia. Valtioneuvoston kansliassa vierailevista kansanedustajista ja ulkomaalaisista varainkäytön asiantuntijoista koottu arviointiryhmä kiitteli projektia toiminnan kohdistuneisuudesta ja tuloshakuisuudesta.

Sotasurmatiedostot ovat yleistymässä

Tämän vuosisadan alusta useissa maissa on julkaistu verkossa sotauhritiedostoja. Uusina tietokantoina nämä ovat puutteineen vielä varhaisvaiheessaan. Ennustan kuitenkin, että tällaiset nimitiedostot yleistyvät tulevina vuosikymmeninä samalla kun niiden laatu, luotettavuus ja käyttökelpoisuus paranevat. Olen käsitellyt ilmiötä kirjoituksessani ”Persondatabaser om krigs- och repressionsoffer”⁷ ja esitelmässä ”Sotauhritutkimus meillä ja muualla”, jonka pidin 2010 Helsingin yliopiston historia-aineiden Globaali, kriisi ja historia -metodiikkakurssin osana. Esitelmä löytyy verkosta.

Tällä hetkellä sotauhreja koskevia nimitiedostoja lienee verkossa muutamia kymmeniä, ja niistä 2002 julkaistu Suomen sotasurmatiedosto on edelleen kärkipäässä hakumahdollisuuksien ja surmansa saaneiden taustatietojen suhteen. Muutamiin tiedostoihin on syötetty useita miljoonia henkilöitä. Näistä mainittakoon Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorgenin 1999 julkaisema nimitiedosto, jossa on 4,4 miljoonaa menehtynyttä. Muita laajoja nimitiedostoja ovat Venäjän Sota-Memorialin ylläpitämä OBD-tie-

7. Westerlund, Lars, 'Persondatabaser om krigs- och repressionsoffer', *Arkiv, samhälle och forskning* 2008, 59–69.

dosto ja Ison-Britannian Soldiers Died in the Great War, joka luettelee 703 000 vuosina 1914–1919 kaatunutta. Viimeksi mainittua tiedostoa ei ole kuitenkaan julkaistu verkossa, vaan se on saatavana kaupallisena – ja hinnakkaana – levykkeenä. Yhdysvaltain puolustusministeriö ylläpitää sähköisiä nimiluettelaita Korean ja Vietnamin sodissa menehtyneistä ja kadonneista yhdysvaltalaisista sotilashenkilöistä, joita lie-
nee runsaat 38 000 ja 58 000. Nämä ovat etupäässä sähköisiä epitafeja eli ne luettelevat uhrin kunnioittaakseen heitä. Taustatietoja vainajista on niukalti. Sen vuoksi niiden tutkimuksellinen anti on rajallinen.

Sotasurmatiedosto koostuu useista toisistaan riippumattomista lähteistä, kun taas muut tiedostot ovat lähes kokonaan yhteen lähteeseen perustuvia nimekistereitä. Yleensä tämä lähde on kyseisen armeijan sodanaikainen kortisto, joka on laadittu armeijan tarpeita varten, usein erityisine suuntauksineen ja puutteineen. Toinen ominaispiirre sotasurmatiedostolle on se, että se kattaa koko sarjan sotia ja aseellisia väli-kohtauksia. Myös Ranskan puolustusministeriö on julkaissut tiedostoja, joissa on tämäntapaisia piirteitä. *Mémoire des hommes* -tiedostoon kuuluu 1,3 miljoonaa vuosina 1914–1918 kaatunutta. Tiedosto on koottu siten, että ainoastaan haku nimen perusteella onnistuu, mutta sillä saadaan esille sodanaikainen, skannattu henkilökortti. Lisäksi on vastaavia tietoja 74 000:sta lentäjä- ja lentoaseen kenttäjoukkojen surmansa saaneesta sekä yli 37 000:sta Indokiinan sodassa 1945–1954 ja yli 25 000:sta Pohjois-Afrikan sodassa 1952–1962 kaatuneesta. Toisessa maailmansodassa menehtyneiden tiedot sen sijaan puuttuvat lukuun ottamatta saksalaisten Fort Mont-Valérienissä teloittamaa 1 014 ranskalais-
ta.

Suomessa silloinen Sota-arkisto julkaisi runsaat 94 000 henkilöä käsittävät Suomen sodissa 1939–1944 menehtyneiden tiedostot. Sotasurmatiedoston tapaan tämäkin on verkkoversio varsinaisesta tietokannasta. Alun perin jo

1990-luvun alussa käynnistetty tallennushanke tähtäsi alun alkaen kaatuneiden hautausrekisterin luomiseen, mutta myöhemmin siitä kehiteltiin menehtyneiden tiedosto. Se on epitafi-tyyppinen, mutta sisältää myös joitakin yksittäisiä taustatietoja ja sen avulla on mahdollista suorittaa joitain yhdistelmähakuja. Kuolintavoissa on muutamia vaihtoehtoja: kaatunut, kentälle jäänyt, kadonnut, kuollut kenttäsairaalaissa, kuollut sotasairaalassa ja pelkästään kuollut. Näistä viimeksi mainitut muodostavat niin kutsutun S-ryhmän eli sotatoimiin liittymättömät kuolintapaukset, joita on runsaat 10 000. Todelliset kuolinsyyt kuten tapaturmat, itsemurhat, juoppokuolemat, hukkumiset, puukotukset ja teloitukset löytyvät ainoastaan varsinaisesta tietokannasta. Syitä tähän ratkaisuun lienee kaksi. Ensinnäkin menehtyneiden omaiset ja jälkeläiset eivät toivo yleisesti saataviksi tietoja kuolintavoista, jotka koetaan vähemmän kunniallisiksi. Toiseksi nimitiedoston laatijatahojen pyrkimyksenä lie-
nee ollut suomalaisen sankarihautakulttuurin tapainen sähköinen kunnianosoitus, johon S-luokan tapaukset eivät kovin luontevasti sovi-
kaan.

Norja tarjoaa hyvän vertailukohdan, sillä maan tiedostot kuvaavat yleisen kehityksen suuntaa. Norjan Riksarkivet julkaisi vuonna 2000 tietokannan nimeltä *Sovjetiske krigsfanger 1941–1945*, joka on niukka luettelo 85 042 kotiu-
tettavasta neuvostosotavangista. Koska tietokantaan oli kulkeutunut tuhansia kahdentumia, todelliseksi lukumääräksi arvioitiin noin 78 500.

Falstadsenteret toteuttaa puolestaan parhailaan Norjassa menehtyneiden neuvostosotavankien tallennushanketta. Vielä keskeneräinen *Utenlandske krigsgraver i Norge* -tiedosto on julkaistu, ja oletuksena on, että Norjassa kuolleista 13 700 sotavangista löytyy tietoja noin 8 000 tapauksesta. Syyt puuttuviin tietoihin ovat samat kuin Suomessa: surmattujen tai menehtyneiden venäläisten dokumentointia ei ole joko koettu kovin tähdelliseksi tai surmantekijät siivosivat sodan loppuvaiheessa surmia koskevat asiakir-

jat, jotta he välttäisivät edesvastuun teoistaan. Falstadsenteretin tiedosto muistuttaa sekä sisälöltään että tietoteknisistä ominaisuuksiltaan Kansallisarkiston toteuttaman Suomi, sotavangit ja ihmisluovutukset 1939–55 -tutkimushankkeen 2007 julkaisemaa tiedostoa Suomen huostassa vuosina 1939–1944 menehtyneistä sotavangeista.

Ehkä Norjassa myös jossain vaiheessa laaditaan sähköiset tiedot maan 10 260 niin sanotusta sotakuolintapauksesta (*krigsdødsfall*) ja Norjassa surmansa saaneista saksalaisista, joita oli noin 11 500. Tiedossani on myös tutkimustarpeita varten laadittu nimitiedosto Norjan noin 6 000 Frontkjemperestä eli SS-vapaaehtoisesta mukaan lukien muutamia satoja Frontsøstereita. – Maailmassa lienee jo vähintään satoja vastaavia, pienehköjä ja yksityisiä nimitietokantoja, joita ovat laatineet sekä ammatti- että harrastajatutkijat omia tarpeitaan varten.

Sotasurmaprojektin merkitys

Sotauhritutkimuksella on antiikin aikoihin ulottuvat perinteet, ja sitä on kautta aikojen haitannut kaikenlainen epäluotettavuus ja räikeäkin puolueellisuus. Viime vuosina on kuitenkin tapahtunut käänne, jonka syy ovat laajenevat ja laadultaan paranevat sähköiset sotauhritiedostot. Niissäkin on usein kansallismielistä hehkutusta ja kapeakatseista toteutusta, mutta on myös puolueettomia ja tutkimustarpeita palvelevia tiedostoja. Ajan mittaan tämäntapaisia tiedostoja syntyy useimpiin maihin samalla kun niiden luotettavuutta ja käyttökelpoisuutta kehitetään.

Vuosina 1998–2003 toiminut Suomen sotasurmat 1914–22 -projekti oli maailman ensimmäisiä nykyaikaisia sotauhritutkimuksia, jonka keskeiseksi apuvälineeksi luotiin sähköinen sotaoloissa menehtyneiden nimitiedosto. Sotasurmaprojekti herätti kansainvälisestikin suurehkoa mielenkiintoa yhdistäessään avoimuutta,

asiallisuutta ja yleistä luotettavuutta ja toteutuksessaan hanketta tavalla, joka ei ollut repivä eikä jakanut yhteiskuntaa. Sotasurmatietokanta on suhteellisen pienestä uhrimäärästä huolimatta eräänlainen edelläkävijä ja suunnanosoittaja, sillä toista hakutoiminnoiltaan näin monipuolista ja sotauhrien taustatietoja dokumentoivaa nimitiedostoa ei ole edelleenkaan vapaasti ja maksutta käytettävissä verkossa. Suomella on jatkossakin hyvät mahdollisuudet toimia tutkimusrintaman etulinjoissa, sillä meillä on etevä väestökirjanpitoperinne, hyvät arkistot ja toimiva yhteiskunnallinen infrastruktuuri.

Vuoden 1918 sodan ja vasemmistolaisten kansanliikkeiden verisen kukistumisen jälkeen voittajatahot tekivät punaisten sotauhreista epäaiheen, sillä useisiin vuosikymmeniin asiaa ei ollut käytännöstä mahdollista selvittää, vaikka suoranaista valtiollista kieltä ei säädettykään. Valtapiirit vähättelivät punaisten henkilötappioita, ja yliopistojen professorit ja tutkimusta rahoittavat tahot torjuivat opiskelijoiden keskuudessa orastavat pyrkimykset tutkia arkaa aihetta. Vasta hallituksen perustama ja tukema sotasurmaprojekti pystyi – yhdeksänkymmentä vuotta sodan jälkeen – toteuttamaan tutkimuksen, joka myös vastasi kauan odotettuun niin sanottuun sosiaaliseen tilaukseen. Siitä viestii sotasurmatietokannan kävijämäärä, joka on tällä hetkellä noin 850 000. Sotasurmaprojektin ja sen nimitiedostojen vaikutus oli vielä kauaskantoisempi, sillä projekti myös muutti torjuvaa ja nuivaa ilmapiiriä siten, että ennen niin vaikeasta aiheesta tuli tavanomainen tutkimuskohde. Sen ansiosta tämän päivän opiskelijat ja tutkijat voivat perehtyä vuoden 1918 synkkiin tapahtumiin ilman erityistä pelkoa eikä heidän tarvitse entiseen tapaan ottaa huomioon tieteen ulkopuolisia seikkoja.

Puheenvuoro on julkaistu aikaisemmin Historiallisen Aikakauskirjan keskustelufoorumilla.